

AVRUPA'DA VE TÜRKİYE'DE YÜKSELEN TOPLUMSAL CİNSİYET KARŞITI HAREKETLER ÜZERİNE

ALEV ÖZKAZANÇ İLE SÖYLEŞİ

Söyleşiyi yapan: Ayça Günaydın, Esra Aşan

İstanbul, Londra / Temmuz, 2020

Bir süredir muhafazakâr ve dini grupların “toplumsal cinsiyet ideolojisi”ne karşı Avrupa’da ve dışında, ulusal ve uluslararası alanda, ciddi bir ittifak içinde hareket ettiğine tanıklık ediyoruz. “Toplumsal cinsiyet karşıtı” olarak adlandırılan bu hareketler özellikle kadın ve LGBTİ+ haklarını hedef alıyor; cinsellik ve üreme haklarına, toplumsal cinsiyet araştırmalarına ve devlet okullarındaki cinsellik eğitimlerine karşı kampanyalar yürütüyorlar. Yakın zamanda Macaristan ve Polonya’da, son olarak da Türkiye’de İstanbul Sözleşmesi’ne karşı yükselen itirazlar benzer argümanların farklı coğrafyalarda nasıl şekillendiğini gösteriyor. Akademisyen Alev Özkazanç ile yaptığımız bu söyleşimizde pek çok ülkede yükselişe geçen toplumsal cinsiyet karşıtı hareketleri ve yakın dönemde Türkiye’de meydana gelen gelişmeleri ele alıyoruz.

Emerging Anti-gender Movements in Europe and Turkey: An Interview with Alev Özkazanç

For some time now, we have witnessed conservative and religious groups act in a serious alliance against what they call "gender ideology" in Europe and abroad, both nationally and internationally. These anti-gender groups specifically target women’s and LGBTI+ rights; they campaign against sexual and reproductive rights, gender studies and sexuality education in public schools. The growing objections to the Istanbul Convention in Hungary, Poland and most recently in Turkey demonstrate how similar arguments are shaped in different geographies. In this interview with Alev Özkazanç, we discuss the emergence of anti-gender arguments in Europe and the recent developments in Turkey.

Son yıllarda toplumsal cinsiyet ve cinsiyet eşitliği üzerine yapılan birçok araştırmanın gündeminde, yükselen toplumsal cinsiyet karşıtı hareketler yer alıyor. Küresel bir olgu olarak tarif edilen, aşırı sağ ve muhafazakâr hareketlerle ilişkili ancak bunlarla sınırlı kalmayan yeni bir siyasal hareketle karşı karşıyayız. Bu hareketlerin ortak noktaları arasında cinsiyetçiliği, homofobiyi, transfobiyi ve kadın düşmanlığını sayabiliriz. Siz de bir süredir bu meseleyi takip ediyor, Türkiye’deki tartışmalara dair kritik noktaları işaret eden değerlendirmelerde bulunuyorsunuz. Avrupa’da ve Avrupa dışında yükselişe geçen toplumsal

cinsiyet karşıtlığı meselesini nasıl değerlendiriyorsunuz, neden bugün böylesi bir kalkışma ile karşı karşıyayız, karşımızda gerçekten yeni bir hareket mi var?

Alev Özkazanç: Çok yeni bir adlandırma ve yeni bir literatür var karşımızda. Bu konu üzerine 2018 yılında çalışmaya başladığımda bulduğum ilk kaynak 2015 yılında yayımlanmıştı.¹ 2010 itibarıyla başlayan, 2013-2015'ten sonra daha yoğun bir etki yaratmaya başlayan bir hareket söz konusu. Araştırmacıların, feministlerin bu durumu fark edip konuyu “anti-gender movements” (toplumsal cinsiyet karşıtı hareketler) başlığı altında incelemeye başlamaları daha yeni. Biz Türkiye’de konuyu daha da geç fark ettik. 2018’de bu konuda ilk yazımı yazarken hep açıklama yapmak zorunda hissettim.² Sadece Türkiyeli okurda değil, bir süredir yaşadığım İngiltere’de de herhangi birisiyle konuşurken “toplumsal cinsiyet karşıtı hareketler” dediğimde bu, karşımdakinde bir anlam yaratmıyordu. Biz feministler olarak *gender* yani toplumsal cinsiyet kavramını bu hareketlerin kullandığı şekilde kullanmadığımız için *anti-gender* kavramı pek anlaşılabilir geliyordu. Şimdi bu mesele daha çok tartışılıyor, gündeme geliyor.

Özellikle Doğu Avrupalı bazı feminist akademisyenler —Macaristan ve Polonya’dan Andrea Petö, Weronica Grzebalska ve Eszter Kováts gibi— ve onların çevresindeki birkaç temel isim bu geçen yıllarda literatürü oluşturmaya başladılar. Bu konudaki çalışmalarda onlara çok sık referans verildi. Bu kaynakları incelediğinizde toplumsal cinsiyet karşıtı hareketin daha eski kökleri olduğunu görüyorsunuz. Fakat bugün çok güçlenen ve kitleselleşmekte olan yeni bir hareket var. 2013’ten itibaren birçok Avrupa ülkesinde yüz binlerce insanın sokağa döküldüğü büyük gösteriler yapıldı. Almanya’da, Fransa’da, Polonya’da, Latin Amerika’da, başka yerlerde *gender ideology* olarak adlandırdıkları “toplumsal cinsiyet ideolojisi”ne karşıyız diyen, hem kitlesel olarak sokağa çıkan hem de geri planda pek çok farklı örgütle ilişki içinde olan kitlesel hareketlerle karşılaşırız. Bu hareketlerin arkasında siyasi partiler, medya kuruluşları, entelektüeller, kilise grupları, Vatikan, Evanjelik gruplar ya da dinle hiç ilgisi olmayan seküler aşırı sağ ya da sağ popülist parti ve gruplar, dernekler ve sivil toplum örgütleri var.

Aile gruplarının da bu hareketlerin önemli bir ayağı olduğu görülüyor. Roman Kuhar ve Aleš Zobec (2017) Avrupa’daki toplumsal cinsiyet karşıtı hareketlerin özellikle eğitim müfredatlarına yönelik tepkilerini inceledikleri makalelerinde “kaygılı ebeveynler” isimli bir sivil inisiyatifin okul idarelerinde ya da öğretmenler üzerinde kurmaya çalıştığı baskıyı anlatıyorlar örneğin.³

Evet, aileler üzerinden de ilerliyor; erkekler hareketi, babalar hareketi de var... Bileşenlerinin her biri farklı tarihleri olan ve farklı yerlerden gelen ancak günümüzde geniş bir koalisyon içerisinde, birbiriyle güçlü bir etkileşim içerisinde davranan ve etkili olmaya başlayan unsurlar. Ayrıca oldukça transnasyonal ve aynı zamanda küresel bir hareket. Küreselliğinin iki yönü var: İlkin, neredeyse dünyanın bütün farklı coğrafyalarında hemen hemen aynı zamanda güçlenen, çok benzer taleplerle ortaya çıkan bir hareket. Avrupa’da, Hindistan’da, Rusya’da, Amerika’da,

Latin Amerika'da, şimdi Türkiye'de yükselen bu hareketler arasında şaşırtıcı benzerlikler var. Bunun yapısal kaynakları üzerine durup düşünmek gerekir. Çünkü sadece taklit ve öğrenme yoluyla gerçekleşecek bir şey değil. Bunu anlamak için tarihsel olarak bütün ülkeleri etkileyen neoliberal küreselleşme ve onun etkilerini analiz etmek gerekir. Aynı zamanda patriarkanın çözülüş dinamiklerini, bütün ülkeleri bir şekilde etkileyen, daha geleneksel aile formlarının çözülme dinamiklerini analiz etmemiz gerekir. Bu düzeyde bir benzerliğin ancak bazı küresel-yapısal nedenleri olabilir.

İkinci olarak, bu hareketlerin transnasyonal karakterini vurgulamak lazım. Farklı coğrafyalardaki hareketler arasında ciddi bir doğrudan öğrenme ve etkileşim de var. Avrupa, Amerika ve Rusya dahil olmak üzere Hıristiyan dünya kendi içinde —hem Katolik dünya hem Ortodoks dünya—, hem Vatikan hem Evanjelikler, bunların hepsini kapsayacak şekilde son birkaç yılda her yıl bir kongre yaparak büyük bir transnasyonal ağ oluşturmuş durumdalar. Bu buluşmaları Dünya Aileler Kongresi altında düzenliyorlar.⁴ Bunun çok etkili bir organizasyon olduğu anlaşılıyor çünkü herkes buradan besleniyor, birbirinden öğreniyor. Öte yandan bu hareketler büyük ölçüde kendi buldukları ülkelerdeki milliyetçi popülist yükselişin bir parçası ve bu sayede kitleselleşiyorlar. Milliyetçilik vurgusu olmasına rağmen yine de transnasyonal vurgunun daha etkili ve önemli olduğunu düşünüyorum. Birbirinden izole hareketlerden değil, tersine güçlü bir etkileşim içinde olan hareketlerden bahsediyoruz.

Bu buluşma ve etkileşim sadece Hıristiyan dünya ile mi sınırlı? İslam dünyasının bu hareketlerle bağına dair işaretler var mı?

Bazı zayıf etkileşimler olduğunu fark ettim, ancak kurumsal ve örgütsel bir ilişki yok sanırım. En azından Türkiye'dekiler aynı ağın içerisinde değiller. Ayrıca İslam dünyasının başka yerlerinde bu mesele Batı coğrafyasındaki gibi tartışılmıyor. Çünkü toplumsal cinsiyet karşıtı hareketlerin güçlenmesi için toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifinin o ülkeyi bir miktar etkilemiş olması gerekir ki buna karşı çıkan bir talepler paketi gündeme gelebilsin. Bazı İslam ülkelerinin öyle bir gündemi yok, ancak Türkiye'nin var. Çünkü Türkiye yakın zamana kadar uluslararası cinsiyet eşitliği yanlısı gündemden etkilenen ve önemli kazanımlara sahne olan bir ülkeydi.

Bu hareketleri geçmişteki benzeri karşıt hareketlerden ayıran özellikler nelerdir?

Bunlar küresel, transnasyonal hareketler. Yani öncelikle bunların yeni olma vasfını vurgulamak gerekir. Eski tarz anti-feminist hareketlerden, eski tarz muhafazakâr tepkiselliklerden, hep olagelmiş dinsel, Katolik ya da İslamcı, aileci, klasik muhafazakâr yaklaşımlardan farklı olduğunun, daha farklı ve güçlü bir dinamik olduğunun altını çizmek istiyorum. Yeni bir hareketle karşı karşıya olduğumuzu Doğu Avrupalı feministler de vurguluyor: Örneğin Andrea Petö bu sadece bir *backlash* (geri tepme) olarak görülemez diyor.

Kadınların ve LGBTİ'lerin kazanımlarına yönelik bir geri tepme görünümü olsa da sadece buna indirgeyemeyiz. Yeni ideolojik eklemlenmeleri olan, örgütsel olarak giderek genişleyen yeni bir durumla karşı karşıya olduğumuz görüşüne ben de katılıyorum. Son yıllarda çok hızlı ve küresel olarak güçlenen sağ, milliyetçi otoriter-popülizmlerin yükselişinin bir parçası olarak, sağcı popülizmin içine eklemlenerek anlam kazanıyor bu hareketler. Sağ popülizmin yükselişinde ne tür söylemsel unsurlar varsa bunlar cinsiyet karşıtlığındaki unsurlarla çok fazla iç içe geçiyor. Yeni ve güçlü bir eklemlenme oluşuyor ve bu da hareketlerin kitleselleşmesini sağlıyor.

Bu alandaki literatür, bu sağ popülist yükselişte, neoliberal küreselleşmeye karşı yükselen tepkisel hoşnutsuzlukların altını çiziyor. Bunun içinde kısmen yoksullaşma, işsizlik, ailenin refahını ya da sıradan insanların yaşamını zorlaştıran ya da onları görmezden gelen neoliberalizmin etkileri var. Bunlara yönelik de bir tepki geliyor. Bir de bundan farklı ama ilişkili olarak liberal demokratik düzene karşı gelişen tepkiler söz konusu. Bunun içinde insan hakları söylemine, feminizme, çokkültürlülüğe karşı bir tepkisellik mevcut. Sağ popülistler, bunları milli, yerel kültüre yabancı, dışarıdan, özellikle AB tarafından empoze edilen bir paket olarak değerlendiriyorlar. Küresel elitlerin ya da yerli liberal elitlerin yani halka yabancı insanların, halkın “otantik” kültürüne aykırı yabancı unsurların, marjinal insanların gündemi olan bu “ideolojilerin” kendilerine dayatıldığını söylüyorlar. Bu dayatma karşısında milliyetçi ya da hatta bazen antiemperyalist, küresel güçlere karşı sıradan insanın sağduyusunu öne çıkaran, temel aile değerlerini, geleneklerini, kültürünü korumaya çalışan bir söylem/anlatı oluşturuyorlar. Dolayısıyla bu çok güçlü bir popülizme neden oluyor. Küresel güçlerin ideolojileri, dayatmaları ve bir tür saldırısı altında kendini korumaya çalışan sıradan insanlar ve onların aileleri, onların refahları, onların değerleri... Bu eklemlenmeler güçlü olduğu için çok çeşitli grupları harekete geçirebiliyor, kitleselleşebiliyorlar. Hem aileci gruplar hem erkeklik hareketi/erkek hakları hareketi bu genel söylem içinde bir araya gelebiliyor.

Toplumsal cinsiyet kavramı, 1980'lerden itibaren uluslararası sözleşmelerde de kullanılan bir kavram. 1994'teki Kahire Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı'nda, ardından 1995'teki Pekin Dünya Kadın Kongresi'nde hazırlanan Pekin Bildirgesi'nde toplumsal cinsiyet kavramı Birleşmiş Milletler literatürüne dahil edildi. Toplumsal cinsiyet kavramının kullanımına dair ilk itirazlar da Vatikan tarafından bu tarihlerde dile getirildi. Kavramın uluslararası sözleşmelerde yer alması, devlet bürokrasisine dahil olması mı bu kadar rahatsızlık veriyor? Eleştirdikleri ve “toplumsal cinsiyet ideolojisi” olarak tarif ettikleri şey nedir?

Burada birçok mesele üst üste biniyor. Kısaca şöyle özetleyebiliriz: Toplumsal cinsiyet kavramı 70'li yıllarda feminist bir kavram olarak öne çıkarıldığı zaman *sex* ve *gender* ayrımı üzerinden

anlam kazandı. Mevcut toplumsal cinsiyet sistemlerinin biyolojiden kaynaklanmadığını, tarihsel, toplumsal ve kültürel olarak oluştuğunu vurgulamak politik, feminist bir müdahale yapmak isteyen bir hareket açısından elzemdi. Ve bunun kurucu bir yönü vardı; o gün neyse bugün de öyle. Mücadele ettiğimiz şeyin biyolojiden, doğadan, fitrattan, Allah'tan değil de hepimizin toplumsal olarak içinde bulunduğumuz, özneler olarak kurulduğumuz süreçlerden kaynaklandığının, dolayısıyla toplumsal değişimin konusu olabileceğinin fark edilmesi önemli.

Ancak ilk başlarda *sex* ve *gender* ayrımı yapılıncaya özellikle *sex* kısmı yani biyolojik cinsiyet kısmı verili kabul edildi. Biyolojik cinsiyetle ilgili tartışmalar gündeme çok gelmedi; daha çok toplumsal cinsiyetin içi doldurulmaya başlandı, ki bu da ikili cinsiyet varsayımı üzerinden yapıldı. 90'lı yıllara gelene kadar toplumsal cinsiyet kavramı büyük ölçüde kadın-erkek ikiliği üzerinden düşünülüyor, araştırıldı ve yazıldı. O dönemlerde daha çok “Nasıl kadın olunuyor, nasıl erkek olunuyor?” gibi sorular soruldu. Kadınlığın toplumsal olarak inşa süreçleri tartışıldı. Fakat 90'lı yıllardan itibaren belirgin şekilde özellikle LGBTİ hareketinin etkisiyle, ve zorlamasıyla –teorik alanda da hem Judith Butler'ın müdahalesiyle hem de postyapısalcı akımın öne çıkmaya başlamasıyla– toplumsal cinsiyetin içeriği kavramsal olarak da değişti. Böylece 90'lı yıllardan günümüze gelene kadar toplumsal cinsiyet denince ikili cinsiyet mantığını yıkan, onu sorgulayan, onun imkânsızlığını gösteren ya da onun kuruluş dinamiğindeki zorlama/baskılara işaret eden ve dolayısıyla da LGBTİ varoluşlarına alan açan, daha fazla meşruiyet kazandıran, onların haklarının tanınması için zemin hazırlayan bir kavram olarak algılanmaya başlandı.

90'lı yıllardan beri hareket bu konuda netleşince bunun uluslararası sözleşmelere ya da belgelere de yansımaları oldu. O nedenle 1995'te Pekin'de, Vatikan bu değişimi erkenden fark etti. Vatikan'ın Pekin sonuç bildirgesi yazımı sırasındaki itirazı şuydu: “Siz burada toplumsal cinsiyet yazınca LGBTİ meselelerine ya da eşcinsel evlilik meselesine kapı aralıyorsunuz.” O nedenle metinlerde toplumsal cinsiyet yerine kadın ve erkek yazılmasını yani bu ikili kategorinin sürekli tekrarlanmasını istediler. Yani, toplumsal cinsiyet kavramındaki radikal potansiyeli fark ettiler. Gerçekten de toplumsal cinsiyet kavramı daha radikal bir yere oturdu zaman içerisinde.

Avrupa'daki toplumsal cinsiyet karşıtı hareketlerde kadın haklarıyla ilgili kazanımlara bir karşı çıkış olsa da daha çok LGBTİ haklarına olan tepkiselliğin gündem olduğunu görüyoruz.

Vatikan'ın erken dönemdeki bu itirazlarının günümüze gelene kadar bu şekilde kitleselleşmesi çok önemli bir gelişme oldu ve LGBTİ mevzusunu gündemin merkezine getirdi. Diğer yandan şöyle bir durum da var: Kadınlara yönelik ayrımcılık, şiddet, kadınların çalışma yaşamına katılmaları, toplumsal cinsiyetin anaakımlaştırılması gibi konular birçok Avrupa ülkesinde ya da pek çok ülkede artık sorgulanması ya da doğrudan itiraz edilmesi zor meselelere dönüştü.

Kısmen sistemin bir parçası oldu, önemli bir dönüşüm yarattı. Sadece ulusal sistemlerde değil, küresel uluslararası antlaşmalarda da yer buldu. 1970'lerden başlayarak günümüze gelene kadar, yani sağ milliyetçi reaksiyon güçlenene kadar bütün ülkeler bu küresel akıma uymak istediler; BM tarafından da desteklenen cinsiyet eşitliği politikasına dahil olup ülkelerinin prestijini artırmak istediler. Kendi ulusal düzeneklerini kısmen ya da büyük ölçüde buna göre uyarlamak istediler. Tabii Avrupa ülkeleri bunu büyük ölçüde başardı. Dolayısıyla bu konularda çok büyük bir tartışma çıkmıyor, çıkamıyor. Fakat her ülkenin koşulu aynı değil ve hiçbir kazanım da verili ve de garantili değil. Kadın haklarıyla ilgili kazanımlar da siyasi dengeler değişince tehlike altına girebilir. LGBT hakları ise bu düzeyde kurumsallaşmış bir şekilde korunan haklar değil ne yazık ki. O nedenle son dönemde cinsiyet eşitliği siyasetinin zayıf karnı olarak görülüyor ve hedef alınmıyor. Şu anda özellikle Batı'da yükselen harekette eşcinsel evlilik, eşcinsel çiftlerin evlat edinme konuları ve çocuklara yönelik cinsellik eğitimi gibi meselelerin öne çıkarıldığını görüyoruz ve bu, geniş bir koalisyonun oluşmasını sağlıyor.

Neden toplumsal cinsiyet araştırmaları alanı böylesine tepki çekiyor?

Toplumsal cinsiyet karşıtı hareketlerin yükseldiği bir zamanda toplumsal cinsiyet eşitliği kavramının kendisine yönelik yeni ve güçlendirilmiş bir saldırı var. Örneğin Macaristan'da 2018'de üniversitelerde toplumsal cinsiyet programları ideolojik olduğu gerekçesiyle kapatıldı. Bu, bizim gibi akademiden gelen, toplumsal cinsiyet alanında çalışan insanlar için şoke edici bir durumdu. Macaristan örneğinde ortaya çıkan bu söylem şimdi hızla yaylabiliyor, tabii Türkiye'dekiler de bu söylemi, bu anlatıları kullanıyorlar.

Burada birden fazla mesele iç içe geçiyor. Akademide toplumsal cinsiyet çalışmalarına yönelik tepki ve saldırılar genel olarak eleştirel sosyal bilimlere yönelik sağ popülist saldırıların bir parçası. Bu, çok net gözüküyor. “Gerçek diye bir şey vardır ve gerçekliğin bir toplumsal inşa olduğuna dair son dönemin sayıklamaları bir safsatadan ibarettir” diye düşünüyorlar. Son yirmi otuz yılın eleştirel literatüründe ve söyleminde öne çıkan ortak bir noktaya işaret ediyorlar; yani inşacılık perspektifine doğrudan karşı çıkıyorlar. Bunun için toplumsal cinsiyet kavramı çok uygun bir saldırı nesnesi oluyor. Diyorlar ki: “Biyolojik cinsiyet diye bir şey vardır ancak toplumsal cinsiyet kavramı bunu reddediyor. Bu nedenle toplumsal cinsiyet bilimsel değil, ideolojik bir kavramdır.” Toplumsal cinsiyet çalışmalarının sağduyuya, gerçeklere ve bilime aykırı olduğunu savunuyorlar. Biyolojik cinsiyetin varlığı apaçık ortada iken bunun yerine toplumsal inşa ile ilgili bir sürü şey yazılıp çizilmesini sağduyuya aykırı olarak değerlendiriyor ve bunun zararlı sonuçları olduğunu düşünüyorlar. İnşa perspektifinden bakıldığında cinsiyetsiz bir topluma doğru hızlı bir geçiş yapıldığını düşünüyorlar. LGBTİ+ meselesini bu noktada gündeme getirip toplumun cinsiyetsiz bir dünyaya sürüklenmek istendiğini iddia ediyorlar. Ya da Türkiye'dekilerin de dediği gibi, konuyu sapkınlığın meşrulaştırılması, eşcinselliğin ya da transhın özendirilmesi gibi görüyorlar. Eğitimin

içeriğine cinsel yönelimle ilgili hususların dahil edilmesinin, sadece aileye değil yerel, yerli ve milli kültüre ve daha da ötesinde beşeri uygarlığın temellerine dinamit koyan bir durum olduğunu söylüyorlar.

Avrupa'daki toplumsal cinsiyet karşıtlığı ile Türkiye'deki durum arasında daha önceki yazılarınızda işaret ettiğiniz farklılıklardan biri, Türkiye'de “toplumsal cinsiyet karşıtlığı” etrafında birleşen geniş bir koalisyon ve kitlesel hareketin 2019 yılına gelene kadar ortaya çıkmamış olması. Türkiye'yi farklı kılan özgün koşullar ve özellikle altını çizdiğiniz “ataerkil reaksiyon” tanımı üzerine konuşabilir miyiz?

Türkiye iktidar çevreleri bir süredir toplumsal cinsiyet eşitliği kavramına bir tür itirazda bulunuyorlardı ama bu itiraz şu an Türkiye'de yükselen radikal İslamcı itiraz kadar güçlü değildi. Dolayısıyla şu anda iktidar çevrelerinden bazıları kendilerini bu radikal İslamcı çizgiden ayıştırmaya ve karşı durmaya da çalışıyorlar. Örneğin KADEM'in yayınlarında toplumsal cinsiyet kavramı kullanıldı, hâlâ da kullanılıyor... Kadın-erkek meselesinde, toplumsal cinsiyete bağlı belli kültürel normların değişmesi gerektiğini onlar da söylüyorlar. Ancak “toplumsal cinsiyet eşitliği” kavramını fazla radikal ve feminist buldukları için “toplumsal cinsiyet adaleti” kavramını kullanıyorlar. Kadın erkek arasında tamamlayıcılık ilişkisinin altını çizmeye çalışıyor, İslami bir çerçeveye, fitrat anlayışına uygun olduğunu düşündükleri için toplumsal cinsiyet adaleti kavramını sahipleniyorlar. Bu, özgün bir müdahaleydi ama 2019'dan itibaren daha radikal bir itirazla karşılaşınca bu iktidar söyleminin de iç gerilimleri ortaya çıktı ve ciddi biçimde yalpalamaya başladılar.

Türkiye meselesi oldukça ilginç ve karışık. Birkaç gün önce AKP'den Özlem Zengin, televizyonda İstanbul Sözleşmesi hakkında konuşuyordu.⁵ Toplumsal cinsiyet kavramına getirilen itirazlara dair “Biz bu sözleşmeyi imzalarken kavramlar neydi, sonra bu kavramların içeriği değişti mi diye bakarız” diyen bir konuşma yaptı. Sözleşme imzalanırken *toplumsal cinsiyet* kadın-erkek olarak düşünülüyordu ancak şimdi içeriğinin daha çok LGBTİ hakları ile ilişkilendirildiğini görüyoruz demek istedi. Öncesinde Erdoğan da halkın bir talebi veya tepkisi varsa araştırılmasını istemişti. Bir talep geldiğini görüyorlar ancak tam olarak nereden kaynaklandığını anlayamıyorlar diye düşünüyorum. Bu durum ilginç, çünkü kimse bu itirazın tam olarak nereden çıktığını ve nasıl ve neden böyle güçlendiğini anlayamadı. İktidar çevreleri bile aslen rejimin yıllar önce başlattığı bir dinamiğin şimdi bu hale bürünmüş olmasından şaşkın gibiler. Ben tam olarak 2019 başında başlayan bu son epizodun doğuşunu yakından izleme fırsatı buldum. Bu dönemdeki gelişmelerden biraz ayrıntılı söz etmek isterim.

2018 yılında, Doğu Avrupa'da gelişmeye yeni başlayan toplumsal cinsiyet karşıtı konulu literatüre girerek Türkiye ile Avrupa arasında bir karşılaştırma yapmaya çalışıyordum. Doğu Avrupa'da öne çıkan bu tip hareketler ile Türkiye arasındaki ilginç benzerlikler ve farklılıklar

dikkatimi çekti. Bu konu üzerine çalışırken ilginç bir şekilde Türkiye'de toplumsal cinsiyet karşıtı hareketlerin yokluğunu tespit etmişim. Macaristan'daki Orbán rejimi ile Türkiye otoriterizmi arasında çok güçlü benzerlikler vardı. Türkiye'de otoriterizm daha yoğun olmasına rağmen Orbán rejimi ile bizim rejimimizdeki aileci, güvenlikçi, sivil toplum alanını ve insan haklarını kriminalleştiren politikalar oldukça benzer. Özellikle Macar feminist akademisyen Andrea Petö'nün kavramsallaştırdığı *illiberal* devlet yapılarının toplumsal cinsiyet politikaları açısından benzerlikler var.⁶ Örneğin kürtaj karşıtlığı, pronatalist doğurganlık politikaları, ailecilik gibi konularda genel benzerlikler birçok yerde mevcut. Benimse farklılıklar daha çok dikkatimi çekti. Polonyalı ve Macar feministler kendi coğrafyalarında toplumsal cinsiyet kavramının neoliberalizme karşı tepkiler açısından sembolik bir yapılandırıcı gibi işlev gördüğünü yazdılar. Bu, literatüre önemli bir kavramsal katkı oldu. Aynı zamanda toplumsal cinsiyet kavramı nasıl oldu da neoliberalizme karşı itirazları toplayan bir şemsiye kavram haline geldi sorusu ortaya atıldı. Onlara göre bu hareketlerin yeniliği ve gücü buradan kaynaklanıyordu. Bense Türkiye'ye baktığımda durumun pek öyle olmadığını gördüm. Türkiye'ye özel siyasi ve toplumsal koşullar nedeniyle, toplumsal cinsiyet kavramının Türkiye'de neoliberalizme yönelik itirazları toplayan bir şemsiye kavram olarak iş görmediğini, dinci ve milliyetçi seküler kesimleri birleştiren geniş bir sağ koalisyonun oluşmasını sağlayan bir kavram olmadığını gördüm. Türkiye'de eşitlik karşıtı ya da muhafazakâr aileci politikalar olarak baş gösteren, AKP tarafından merkezi olarak başlatılan ve yönetilen bir durum mevcuttu. Özetle 2018 yılında bu konular üzerine yazarken toplumsal cinsiyetin bizim coğrafyamızda bir karşı hareketlilik yaratacak şekilde işlemediğini fark ettim. Fakat 2018 yılının son aylarında bu tür bir hareketlilik patlak verdi. O dönemde Bursa'da Aile Akademisi isimli bir derneğin kurucusu Mücahit Gültekin'in birkaç yıl önceden yazdığı metinleri gördüm. 2019 başında *Yeni Akit* ve *Yeni Şafak*'ta birkaç köşe yazısı ile bu süreç başladı. Bu köşe yazılarını izlediğimde, Avrupa'daki toplumsal cinsiyet karşıtı hareketlerin bu yazarlar tarafından izlendiğini, okunduğunu, aynılarının Türkiye'de de yazılmaya başlandığını fark ettim. Avrupa'da toplumsal cinsiyet karşıtı hareketlilik içerisinde yer alan toplumsal cinsiyet kavramına yönelik itirazların aynılarını Türkiye'ye tanıttılar. Bunun Türkiye'ye yabancı bir şey olduğu ve dışarıdan geldiği çok belliydi. Birkaç köşe yazısı ile başlayan bu tepkilerin bir yıl içerisinde bu kadar hızla büyüüp kitleleşmesi ve İstanbul Sözleşmesi'nin iptalinin düşünüleceği evreye gelmemiz kaygı verici. Geri planda neler olduğunu çok fazla düşünmeyi gerektiriyor. Bir yenilik olarak ortaya çıkan bu durumun bir yıl içerisinde kitlelilik bulması için arka planda bir şeyler olmalı. 2018 yılında ilk makaleyi yazarken Türkiye ile Avrupa ülkeleri arasındaki farklar hakkında şunu da not etmişim: Doğu Avrupa'dan gelen literatür toplumsal cinsiyet karşıtı hareketlerin aileci boyutunu ve ailenin korunması meselesini de öne çıkarıyordu. Bense, toplumsal cinsiyeti karşıtı hareketler içinde bundan biraz farklı bir dinamiğin işlediğini ve güçlü bir erkeklik ve eril reaksiyonun geliştiğini fark ettim. Sadece

neoliberal küreselleşme ya da liberal değerlere karşı sembolik bir yapıştırıcı gibi adlandırıldığında hareketlerin gerisindeki bu eril tepkinin iyi anlaşılamayacağını ve bu konunun biraz göz ardı edildiğini düşündüm. Sonraki çalışmalarında da bunu derinleştirmeye çalıştım.

Doğu Avrupa'dan yazanlar, özellikle, karşılaştığımız bu durumun tipik bir ters tepme olmadığı hakkında uyarıyorlardı. Bununla neyi kastediyorlardı? Bu hareketlerin, kadınların, feministlerin ve LGBTİ+'ların kazanımlarına yönelik bir tepkiden ziyade, liberal ve neoliberal düzene karşı hoşnutsuzluk olduğunu vurgulayan bir yaklaşım geliştiriyorlardı. Bu olgunun dar anlamda bir *ters tepmeye* indirgenemeyeceği doğru olmakla birlikte bu yaklaşımların şu soruya yanıt vermesi gerektiğini düşündüm: Nasıl oluyor da liberal demokratik düzen ve neoliberal küreselleşmeye karşı yükselen güçlü itirazların merkezine *toplumsal cinsiyet* meselesi yerleşebiliyor? Bu tür itirazlar ile cinsiyet eşitliği karşıtlığı arasında güçlü bir eklemlenme olduğu açık ancak bu eklemlenmelerin gücünü anlamak açısından mutlaka eril tepki meselesine bakmamız gerektiğini fark ettim. Türkiye örneği ise eril tepki ve restorasyonun önemini daha iyi görmemi sağladı. Türkiye açısından pratik sorun bence şuydu: Türkiye'de çok net görebileceğimiz üzere karşılaştığımız bela, tipik aileci, muhafazakâr patriarkal politikalar değil. Türkiye'de aileci, muhafazakâr adlandırmasının çok ötesinde, daha ağır bir durum ve ona eşlik eden eril bir tepki ortaya çıkıyor. Meselenin daha derininde bir erkeklik tepkisi olduğunu düşünüyorum. Bu, kadınların güçlenmesiyle, feminist kazanımlarla, patriarkal ailenin dağılıp çözülmesiyle, LGBTİ+'ların görünürlükleri ve kazanımlarıyla ortaya çıkardığı homofobik kaygı ve korkularla ilgili bir mesele. Bu eril reaksiyon çok fazla güçleniyor. Bu tepki Hindistan'da, Türkiye'de, Çin'de ve İngiltere'de farklı biçimlerde var; Avrupa ve Amerika'da daha güçlü. Bu tepkiye farklı adlar verilebiliyor: Erkeklik hareketi, erkeklik hakları hareketi, babalar hareketi, antifeministler, maskülinizm vs...

Erkek hakları hareketi ile neyi kastediyorsunuz?

Kendilerini son yıllarda öyle ifade ettikleri için bu harekete erkek hakları hareketi diyorum. Son yıllarda belirgin bir şekilde haklar ve mağduriyetler üzerinden kendini ifade eden bir hareket. Bunun eril bir reaksiyon olduğu bana çok açık görünüyor. Deniz Kandiyoti'nin *eril restorasyon* kavramını da bu noktada kullanıyorum. Deniz Kandiyoti buna erkeklik krizi demiyor, onu da kapsayan ama aşan bir tarzda Türkiye'de ve başka yerlerde yaşanan toplumsal cinsiyet krizi olarak adlandırıyor.⁷ Diğer yandan geri planda ataerkil aileyi sarsan dinamiklere işaret ediyor ve buna karşı bir tepki olarak eril restorasyon arayışından bahsediyor. Ben de bir yazımda bu durumu *eril gövde gösterisi* olarak tarif ettim. Bu terimi özel olarak 2013-2015 sonrasında Türkiye'deki siyasi iktidarın dönüşümünü ifade etmek için kullandım. Bu terim merkezi siyaseti, güçlü bir militarizmle birlikte fütursuz, sınırsız ve hadsiz bir zor siyasetini, çıplak güç gösterisini ifade ediyor, devlet ya da iktidarın yapılanışındaki aşırılık mantığını

anlatıyor. Bu tür bir iktidar mantığının tabanda kışkırttığı bir erkeklikler meselesi var. Şiddete yöneltme, nefret, hincin kışkırtılması meselesi karşımıza çıkıyor. Yani eril restorasyon hem iktidar mantığında hem de tabanda güçleniyor. 2019'da tepkinin birdenbire farklı bir ivme kazanmasının gerisinde, bir süredir tabanda güçlenmekte olan bu eril reaksiyon var bence.

Dediğim gibi 2018'de ortada olmayan fakat zemini hazırlanmış bir hareket bir yıl içerisinde, 2019'da, çok hızlı bir şekilde geniş bir kitleliliğe ulaştı. Dolayısıyla Türkiye de artık genel küresel toplumsal cinsiyet karşıtı hareketlerin tipik bir örneği durumuna geldi. Fakat henüz ne düzeyde bir kitleliliği olduğunu bilmiyoruz. Kitleleşmesinin nedenlerinden birisi erkeklik meselesi ile ilgili, ki bu daha çok 6284 no'lu yasaya itiraz ve nafaka ve velayet gibi meselelerde tezahür ediyor. Avrupa'daki tartışmaların merkezinde ise LGBTİ+'lar ve cinsellik eğitimi konuları vardı. Bazı Doğu Avrupa, Orta Avrupa ve Balkan ülkelerinde de İstanbul Sözleşmesi hedefe konuluyor ve sözleşmeye itirazlar dile getiriliyor. Bizde de bu itirazlar yeni başladı.

Türkiye'de de benzer bir durum var dediğiniz gibi. Maddeleri arasında cinsel yönelim ve toplumsal cinsiyet geçtiği için, LGBTİ+'ların meşrulaştırılmasına zemin hazırladığı gerekçesi ile İstanbul Sözleşmesi'ne karşı çıkıyor.

Tabii ki öteden beri İslamcı çevrelerde güçlü homofobik söylemler vardı. Örneğin *Akit* yıllardır LGBTİ+ çevreleri hedef alıyordu. Fakat homofobik argümanlarla İstanbul Sözleşmesi'nin hedef alınması ve daha genel bir paketin içine yerleştirilmesi durumu çok yeni ortaya çıktı. Bunun ortaya çıkmasında yurtdışındaki bu tartışmaları izleyen ve buraya doğrudan aktaran İslamcı köşe yazarlarının katkısı çok belirleyici oldu. Günümüzde İstanbul Sözleşmesi'ni tartışmaya açtılar. Fakat ben bu tartışmanın içinde iki farklı şeyin eklemlendiğini görüyorum. İlk cinsel yönelim ya da toplumsal cinsiyet kimliği dendiği anda ortaya çıkan tehlikeye işaret ediyorlar. Bunu özellikle yapmak istediler. Çünkü bunun üzerinden tıpkı yurtdışında olduğu gibi daha geniş bir koalisyon kurulabileceğini düşünüyorlar. Avrupa'daki hareketlerde, aileye yönelik bir tehdit var dediklerinde çocukların aşırı cinselleştirildiği, sapkınlaştırıldığı, gay evlilik yoluyla klasik evlilik tanımının ve kadın-erkek ayrımının yok edildiğini söylüyorlar. Bu anlatı, dinci olan olmayan geniş bir çevreye ve çeşitli gruplara hitap ediyor. Türkiye'de de benzer homofobik söylemler ile İstanbul Sözleşmesi'ne yönelik tepkileri güçlendirmeye çalışıyorlar.

Fakat ben İstanbul Sözleşmesi'ne itirazların hızla kitleleşmesinin gerisinde ikinci ve farklı bir dinamik olduğunu düşünüyorum. Örneğin az önce belirttiğim gibi Özlem Zengin, İstanbul Sözleşmesi'nden bahsettiği röportajında (Temmuz 2020) yeni patlak veren bu tartışmada her şeyin birbirine karıştırıldığına, kendi içlerinde meseleyi konuşmaları gerektiğine vurgu yapıyordu. Yani Zengin, eşcinsellik tehdidi adı altında aslen 6284 no'lu yasaya itirazların geldiğini görerek temkinli davranıyordu. Nitekim sosyal medyada paylaşılan bu röportajın

altında Zengin aleyhinde birçok İslamcı yorum yapılmıştı ve hiçbirinde eşcinsellik, LGBTİ lafı geçmiyordu. Fakat ne geçiyordu? Nafaka, velayet, 6284 sayılı kanun...

Tabanda bazı rahatsızlıklar oluşuyor; bunların İstanbul Sözleşmesi'nden çok 6284 ile ilgili rahatsızlıklar olduğunu düşünüyorum. Evden uzaklaştırma kararları, nafaka ve çocukların velayeti konusunda ortaya çıkan durumlar erkeklerde rahatsızlık yaratıyor. Türkiye'de hafiften başlayan erkek hakları hareketi, ya da ilk geliştiği haliyle boşanmış babalar hareketi birkaç yıl önce güçsüzken şimdi yaygın bir etkiye sahip ve bunun bir tabanı oluşuyor. Erkek mağduriyeti üzerinden şekillenen, hükümete ve devlete yönelik öfkelerini ifade etmelerine de izin verilen bir tepki hareketi şekilleniyor. AKP ve Erdoğan bu tepkiyi fark ediyorlar. Bence bu konu bazılarının sandığı gibi bir gündem saptırma girişimi değil. 2019'da İstanbul Sözleşmesi'yle ilgili tepkiler ortaya çıktığında, ilk itirazlar ifade edildiğinde Emine Erdoğan, KADEM, duruşlarını belirlediler ve bu tepkilere "Hayır" dediler; İstanbul Sözleşmesi'ni, 6284'ü savundular. Şimdiyse bu hareket öyle güçlendi ki hükümeti, iktidarın erkeklerini zor duruma düşüren ve onları tabandan gelen erkek tepkisine ödün vermeye zorlayan bir yere doğru gidiyor.

Yalnız dikkati çeken şu ki bu konuda hep iktidar çevrelerinin erkekleri ve İslamcı erkekler öne çıkıyor. Tabanda da harekete erkekler yön veriyor. Sema Maraşlı gibi uç bir örnek dışında bu yeni hareket muhafazakâr kadınları pek harekete geçiremiyor. Bu kadın-erkek farkını çok net görebiliyoruz. Mesela durum Avrupa'da öyle değil. Avrupa'da ailecilik öne çıkarılırken ailenin içindeki kadın da öne çıkarılıyor. Dolayısıyla çok sayıda muhafazakâr kadın, dinci olsun olmasın, bu hareketin içinde yer alıyor. Çünkü "eşcinsel", "sapkın" olmak istemeyen; heteronormatif aile düzeninin dışına çıkmak istemeyen; çocuğunun cinsel eğitimine "aşırı unsurların" dahil edilmesini istemeyen çok sayıda kadın da var. Dolayısıyla Avrupa'daki bu durum kadınları da kolayca harekete geçiriyor. Ama Türkiye'de bu meselenin zayıf karnı, Aşıl topuğu kadına şiddet meselesi (6284) ve eril tepki olduğu için kadınlar kolayca yeni tepkisel harekete devşirilemiyorlar. Yani hepten eril bir tepkiyle karşı karşıyayız; kendini hem tabanda kadına yönelik şiddet olarak ortaya koyan tepki hem de devlete doğru öfkeli bir talep olarak ortaya koyan tepki. Bu eril tepki meselesi Türkiye'de çok önemli.

Türkiye'de aileyi öne çıkaran, aileyi korumayı önceleyen politikalar merkeze almıyor. Türkiye'de aile nasıl bir tehditle karşı karşıya?

Toplumsal cinsiyet karşıtı hareketlerin söylemlerinde aile daima dışarıdan gelen tehdide karşı korunması gereken bir şey olarak kuruluyor. Mesele LGBT olunca, gay evlilik, ya da çocukların cinsel eğitimi olunca bunu savunmak kolay oluyor ama Türkiye'de bu söylemi tutarlı olarak kurmakta zorlanıyor iktidar, çünkü burada tartışma kadına şiddet ve çocuk istismarı üzerinden geliyor; ki bu sorunlar, Türkiye'de ailenin "içeriden tehdit" edildiğini açığa çıkarıyor. Türkiye'de aile kendi içinden patlıyor; çocuk istismarı, kadına yönelik şiddet, ensest...

Avrupa'daki hareketlerden farklı olarak aileyi parçalayan şeyin dışarıdan geldiğini iddia etmek o kadar kolay değil çünkü bizzat rejimin izlediği politikalar nedeniyle yoksullaşma, işsizlik, kadına şiddet, çocuk istismarı ve eril reaksiyonlar yoluyla aileler çözülüyor. Ve ülkedeki güçlü kadın hareketi ve seküler tepkiler bu gündemi canlı tuttuğu ölçüde iktidarın da yeni gelişen tepkisel hareketlerin de işi zorlaştırıyor.

Kısacası Türkiye'de aileler içeriden hem de aile içindeki bu şiddetle çözülüyor. Tabii ki şiddetin yanında neoliberal politikaların, yoksullaşma, işsizlik, çaresizlik, âcizliğin etkisi var; bunların üzerine militarizm, hınç, nefret kültürünü de ekleyelim. Belki bilmediğimiz başka dinamikler de var. Aile meselesi Türkiye'de çok karmaşık bir şey. Bu konuyu Palu ailesi patlak verdiğinde biraz konuştuk ama, ailenin çözülmesi meselesinin daha çok konuşulması gerektiğini düşünüyorum.

İktidarın aileci söylem ve politikaları elde tuttıkları ekonomik ve siyasi gücü, iktidarı kaybetme korkusuyla da şekilleniyor.

Onlar “biz aile değerlerini savunuyoruz, aileyi korumak istiyoruz, güçlendirmek istiyoruz” deseler de gerçekte öyle bir şey yapmıyorlar. Ya da şöyle diyeyim, güçlendirme adı altında yaptıkları her şey ailelerin sefaletini artırıyor. Çünkü bu tür rejimlerin derdi artık ne aileyi korumak, ne dini korumak, ne başka bir şey... Eril gövde gösterisi derken buna dikkat çekmek istedim. Bunlar saf güç politikaları. Ne aileyle ne yoksullarla ilgililer, ne dinle ne de başka bir manevi değerle ilgililer.

Muhafazakârlık, din, aileyi koruma gibi söylemlerle üstü kapatılmaya çalışılan büyük bir yozlaşma, kıyıcılık, yıkıcılık ve yiyicilik var. Böyle bir siyasal iktidar mantığı yürürlükte olduğu içindir ki buna uygun toplumsal cinsiyet politikasını da eril reaksiyon olarak adlandırıyorum. Bugünkü durum, on-on beş yıl öncesinin AKP'sinin aileci muhafazakârlığından farklı. 2013-15 sonrasında siyasi iktidarın mantığı da değişti, onun harekete geçirdiği eril dinamiklerin gücü de değişti. Son yıllarda iktidarın tabanında, sıradan erkeğin zihninde şu söylemsel eklemeler oluştu: İstanbul Sözleşmesi, nafaka, 6284, TCK 103... Her şeye rağmen bu paketin hayata geçirilmesinde hükümetin zorlanacağını düşünüyorum. Bunların hepsinin üzerine toptan gidemez, parça parça yollar bulmaya çalışacaklar. Tabii yaptıkları her şey kadınların statüsünü, zaten kırılan olan durumunu daha da kırılan hale getirebilir. Ben burada iktidarın kırılabilirliğine de işaret etmek istiyorum. Aileci bir pozisyonu korumak ve savunmak istediklerini iddia ediyorlar ama yaptıkları ettikleriyle -özellikle kadını şiddetten koruma konusunda yapmadıklarıyla- ve yükselen eril tepkilere eğer daha fazla ödün verirlerse AKP bariz bir şekilde kendi kadınlarının desteğini kaybedecek. Sosyal medyada çok az İslamcı kadın yazıyor, Sema Maraşlı dışında konuşanların hepsi erkek. Birçok Müslüman kadın bile Sema Maraşlı'ya “Niye kadınlara bu kadar düşmansınız?” diye tepki gösteriyor. AKP'nin kendi tabanında kadınlar erkeklerin kendi üstlerine geldiğini görecekler ve bu çok kırılan bir denge.

Çünkü AKP kadınların oyunu, desteğini, gönlünü kazanarak iktidara gelen bir parti oldu. Bu nedenle kadın hakları ve şiddet meselesini konuşmak yerine konuyu LGBTİ'lerle ilgiliymiş gibi sunarak kimsenin itiraz edemeyeceği daha geniş bir koalisyon oluşturmak istiyorlar.

LGBTİ karşıtlığını öne sürmek pek çok alanda geniş bir koalisyon yaratıyor. Örneğin çoklu baro tartışmasını ele alalım. Barolarla ilgili plan Diyanet İşleri Başkanı'nın Kovid-19 salgınını LGBTİ'lere bağlaması ve baroların buna karşı açıklama yapmasından sonra devreye sokuldu.

Aynen öyle. Bu nedenle İstanbul Sözleşmesi ile ilgili son tartışmayı iki ayrı olaylar setinin birbirine zincirlenmesi olarak değerlendirmek istiyorum. Birinci dizi İstanbul Sözleşmesi, 6284, nafaka TCK 103 ile ilerleyen dizi. İkinci dizi ise İstanbul Sözleşmesi, Ayasofya, çoklu baro, camilerden *Çav Bella* okunması provokasyonu ile ilerleyen seri. Bu ikinci dizi mevcut rejimin şu andaki çaresizliği, azalan seçmen desteği karşısında İslami dozu artırma yönündeki operasyonlarından kaynaklanıyor. Birinci dizi ise son on yıldır, belki de daha fazla, derinden derine ilerleyen ve şimdi çok açık bir şekilde güçlenmekte olan eril tepkiyi yansıtıyor. Biri tabanla ilgili, diğeri de rejimle ilgili. İki dinamik, İstanbul Sözleşmesi'ne itirazda birleşti.

LGBTİ haklarının İstanbul Sözleşmesi üzerinden bu şekilde konuşulması ciddi bir riski de beraberinde getiriyor. Bildiğiniz gibi geçen yıllarda Rusya'nın başlattığı, Polonya'nın da sahiplendiği gay propaganda yasağı yasası var. Bu yasa ile LGBTİ görünürlüğüne, etkinliklerine ve propaganda olarak gördükleri her şeye yönelik baskı ve keyfilik siyaseti gütmeye başladılar. Bizde LGBTİ olmak yasak değil; Türkiye'de hiçbir zaman eşcinsellik yasağı olmadı. Fakat şimdi "İstanbul Sözleşmesi'nin içinde cinsel yönelim, toplumsal cinsiyet kavramları geçiyor, bu da bu tür insanların varlığını ulusal hukuka sokma anlamına geliyor" gibi şeyler söylenince büyük bir tehdit ortaya çıkıyor. Bunun bir adım ötesi LGBTİ varoluşları değilse bile "propaganda" olarak gördükleri her şeyi yasaklamaya gidebilir. Valiliklerin yürüyüş ve etkinlikleri yasakladığını biliyoruz; *de facto* engellemeler var ama yasa düzeyinde bir yasaklama yok. Bu konuda önlerinde Rusya örneği var, korkarım hükümet böyle bir şeye gidebilir. Yani propaganda yasağını gündeme alabilirler. Böyle bir yasanın çıkarılması ciddi bir eşik atlama olur ve çok ağır sonuçları olur.

Farklı ülkelerde bu gelişmeler karşısında ne tür örgütlenmeler mevcut, nasıl politikalar üretiliyor? Özellikle feminist ve LGBTİ+ hareketlerin örgütlenmelerine dair paylaşabileceğiniz örnekler neler olabilir?

Toplumsal cinsiyet karşıtı hareketleri 2015-2016 sonrası dünyasının yükselen popülizmlerinin bir parçası olarak kodlayabiliriz. ABD'de Trump'ın seçilmesi, İngiltere'de Brexit olayı, Türkiye'deki 2015-2016 geçişi... Bütün ülkelerde benzer bir otoriterleşme yaşanması, hem liberal demokratik düzene karşıtlık hem de küresel neoliberalizme karşı çıkış ve onun ulusal etkilerini sağcı hareketlere kanalize etme gibi dinamikler çok belirginleşti. Dünyanın pek çok

ülkesinde muhalif kesimleri şoke eden ve sersemletici bir durum gelişti. Bu durumu anlamaya çalışırken bizzat kendimiz bu rejimlerin ve sürecin mağduru olduğumuz için analiz etmekte zorlanıyor olabiliriz. Bu yeni konjonktürün daha önceki döneme ait söylemsel repertuarımızı, örgütlenme biçimlerimizi doğrudan ve radikal bir şekilde zora soktuğunu hatta bazılarını anlamsızlaştırdığını düşünüyorum. Bu yeni dönem mutlaka yeni türden örgütlenme, yeni tür söylemsel oluşumlar, yeni ittifaklar, yeni siyaset tarzlarının gelişmesini zorlayacaktır.

Örneğin, Kuzey Amerika'da ikinci dalganın geri çekilmesinden itibaren bir sosyal dönüşüm, bir kitlesel hareket ya da sokak hareketi şeklinde bir şey yoktu. Ama Trump'ın başkan seçilmesinin hemen ardından düzenlenen büyük kitlesel gösterilerde Amerikan feminizmi küllerinden doğdu. Burada çok büyük bir kitlesellikle bir refleks verdiler. Ve onun etkileri hâlâ sürüyor. Benzer şekilde Polonya'da 2016'daki *siyah protesto*, yani kürtajin yasaklanmasına karşı verilen büyük mücadele oldukça önemliydi. Bunun uluslararası kadın hareketi üzerinde büyük etkisi oldu. Hemen arkasından yine 2016-2017'de Arjantin'deki kürtaj tartışmasıyla başlayan sonra *Ni una menos* hareketine dönüşen eylemler çok önemliydi. Pek çok ülkede kadına yönelik şiddete karşı hareketlerle başlayan, sonra onu aşacak bir şekilde bütün bir otoriter rejime doğru yönelen çok kitlesel kadın hareketleri şekilleniyor. 2017 yılında 8 Mart Dünya Kadın Grevi örgütlenmesini de sayabiliriz. Birçok yerde kadınlar sokağa çıktı. Bu hareketliliğe artık kaçınıcı dalga denecek bilmiyorum, belki dördüncü dalganın bir devamı ya da yeni bir dalga ama feminist hareket net bir şekilde yeni bir döneme girdi. Çünkü sağcı, popülist, otoriter rejimler bunu gerekli kılıyor.

90'lı yıllardan günümüze kadar hem akademide hem uluslararası anlaşmalarda hem ulusal düzenlemelerde etkili olan toplumsal cinsiyet eşitliği kavramı sağcı popülistler, dinci gericiiler tarafından çok güçlü bir şekilde hedef alındığında eski yasal-bürokratik tarzlarla ya da eğitimlerle devam etmenin mümkün olmadığı görülüyor. Türkiye'de de benzer bir süreç yaşanıyor. Uluslararası sözleşmeler, ulusal kurumlar, KSGM, CEDAW, Birleşmiş Milletler, AB sürecinde kadın hareketinin kazanımları... Derken bütün bunlar anlamsızlaştı. Değil kamu üzerinden insanlara eğitim vermek, kamu personelini eğitmek dahi artık mümkün değil çünkü devlet bu alanı kapattı. Şu an İstanbul Sözleşmesi örneğinde görüldüğü üzere birçok ülkede küresel uluslararası anlaşmaları iptal etme, bunlardan geri çekilme riski var. Feministlerin katkısıyla güçlendirilmiş olan ulusal mekanizmaların sonu geldi demesek bile zayıflaması, güçsüzleşmesi, etkisizleşmesi ile karşı karşıyayız. Dolayısıyla bunların altının boşaltıldığı yerde yeni bir sokak hareketi, yeni bir kitlesellik, daha önce olmayan bir türde bir araya gelme isteği oluşuyor.

Burada ortaya çıkan güçlü kavramlardan biri dayanışma, bir diğeri kesişimsellik. Bu duruma koalisyon siyasetleri diyorum. En geniş kadın kitlesiyle bir araya gelme, yan yana durma ihtiyacı geliyor. LGBTİ+'lar, cinsel çeşitlilik, ırksal çeşitlilik, etnik çeşitlilik, göçmen kadınlar

meselesi... Özellikle göçmen kadınlar meselesi Türkiye'de toplumsal cinsiyet tartışmalarının merkezindeki bir konu olmadı. Türkiye'de göçmen karşıtlığı ile toplumsal cinsiyet karşıtı söylemler pek birleşmiyor. Ama Batı'da göçmen karşıtlığı ile toplumsal cinsiyet meseleleri çok ilginç şekilde çok fazla birleşiyor. Dolayısıyla orada göçmen kadınlarla birlikte davranma duyarlılığı artıyor.

Bir de şu dinamik var: Neoliberal politikaların yol açtığı yoksulluk, işsizlik, marjinalleşme, ayrımcılık ve şiddet ve otoriterleşme gibi konulara açıldıkça, kadın hareketleri kitleselleşmeye başlıyor. Sosyal adalet ve sosyal eşitlik gibi konuların günümüz feminist hareketinin gündemine daha fazla girdiğini ve gireceğini görüyoruz. Feminizmin eskiye kıyasla solcu karakterinin altını daha fazla çizen teorik ve politik perspektifler güçleniyor. Örneğin Nancy Fraser bir kısım feminizmi, ilerici neoliberalizm olarak adlandırdı; sistemle işbirlikçi olarak kodladı ve buradan uzaklaşılması gerektiğini söyledi. 2019`da Fraser, Arruzza ve Bhatcatharya ile birlikte %99 için Feminizm Manifestosu'nu yazarak anti-kapitalist bir feminizm önerdiler. Sonuç olarak, neoliberalizm ve kapitalizm eleştirisi önümüzdeki dönemde feminist hareketlerin gündeminde daha fazla yer alacak gibi görünüyor. Latin Amerika'da, 2016 sonrasında Arjantin'de sol-popülist gelenekle bağlantılı olarak feminist hareketin kitlesel yükselişini, popülerleşmesini görüyoruz. Tüm bu gelişmeler, yeni tür söylemsel ve örgütsel tarzlara ihtiyaç duyulduğunu ve bunların adım adım geliştiğini gösteriyor. Muhtemelen bu hareketlerin daha geniş ve kapsayıcı koalisyon siyasetleriyle de etkileşiminin artması gerekecek. En azından ben artmasını umuyorum. Şimdilik benim görebildiğim ilham verici gelişmeler bunlar. Feministlerin, LGBTİ'lerin en geniş kadın kesimleriyle dayanışma içinde ve en geniş sol koalisyon siyasetlerine dahil olmaları dışında bir yol göremiyorum. Kadın hareketinin diğer eşitlikçi ve özgürlükçü hareketlerle birlikte durmasını çok önemli buluyorum.

Görüşlerinizi paylaştığınız için teşekkür ederiz.

Bu fırsatı verdiğiniz için ben çok teşekkür ediyorum.

---

¹ Gender as symbolic glue: The position and role of conservative and far right parties in the anti-gender mobilizations in Europe (2015). Bkz. <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/budapest/11382.pdf>

² "Toplumsal Cinsiyet Karşıtı Hareketler, Otoriter Popülizm ve Türkiye", *KAOS GL*, s.163, *Sağ Popülizm*, Kasım Aralık 2018. Bkz. <https://www.kaosgl.org/haber/toplumsal-cinsiyet-karsiti-hareketler-otoriter-populizm-ve-turkiye>

³ Kuhar, R. & Zobec, A. (2017). "The anti-gender movement in Europe and the educational process in public schools". *C.E.P.S Dergisi*, 7, 29-46.

⁴ İlki 1997 yılında Prag'da düzenlenen, ardından düzenli aralıklarla çeşitli Avrupa ülkelerinde tekrar eden ve uluslararası alanda pek çok toplumsal cinsiyet karşıtı kişi ve yapıları bir araya getiren bir organizasyon. Kurumun web sitesi için bkz. <https://profam.org/>

⁵ İlgili röportaj için bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=ma9sF0G05UA>

---

⁶ Andrea Pet (2017). "Hungary's Illiberal Polypore State", *European Politics and Society Newsletter*, 21. 18-21.

⁷ Bu konudaki tartışma için bkz. Kısa Dalga Podcast Alev zkaza ile Arka Pencere <https://www.kisadalga.net/deniz-kandiyoti-ile-soylesi-2-erkekligin-yeniden-dirilisi/>